

Prawo do obrony w postępowaniu karnym i innych postępowaniach w prawie UE

Dominik Dusterhaus

Finansowane w ramach Programu UE „Sprawiedliwość” na lata 2014-
2020

Treść niniejszej publikacji odzwierciedla wyłącznie poglądy autora i jest jego / jej wyłączną odpowiedzialnością. Komisja Europejska nie przyjmuje odpowiedzialności za jakiegokolwiek wykorzystanie niniejszych informacji.

Prawo do doradztwa, obrony i reprezentacji

- Podstawy normatywne
- Orzecznictwo ETS w sprawie prawa do ADR w postępowaniu (nie)karnym
- Prawo do doradztwa, obrony i reprezentacji w sprawach karnych
- **Dyrektywa 2013/48/UE w sprawie prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym i w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania (ENA)**
  - Wybór i jakość pomocy prawnej
  - Odpowiedni czas i zaplecze do przygotowania obrony
  - Zrzeczenie się prawa do doradztwa, obrony i reprezentacji
- **Dyrektywa 2012/13/UE w sprawie prawa do informacji w postępowaniu karnym**
- Pomoc prawna (dyrektywa 2016/919/UE)
- **Ofiary przestępstw (dyrektywa 2012/29/UE)**

Podstawy normatywne (I)

Art. 47 KPP – Prawo do skutecznego środka prawnego [odwoławczego] i dostępu do bezstronnego sądu

Każdy, kogo prawa i wolności zagwarantowane przez prawo Unii zostały naruszone, ma prawo do skutecznego środka prawnego [odwoławczego] przed sądem, zgodnie z warunkami określonymi w niniejszym artykule.

Każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia sprawy w rozsądnym terminie przez niezależny i bezstronny sąd ustanowiony uprzednio na mocy prawa. **Każdy ma możliwość korzystania z doradztwa, obrony i reprezentacji.**

Pomoc prawna jest udostępniana osobom, które nie posiadają wystarczających środków, w takim zakresie, w jakim jest ona niezbędna do zapewnienia skutecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości.

Art. 48 – Domniemanie niewinności i prawo do obrony

1. Każdego oskarżonego uważa się za niewinnego do czasu udowodnienia mu winy zgodnie z prawem.
2. Gwarantuje się poszanowanie prawa do obrony każdej osoby, której postawiono zarzuty.

Podstawy normatywne (II)

Art. 6 EKPC – Prawo do rzetelnego procesu sądowego

1. Przy rozstrzyganiu o jego prawach lub obowiązkach o charakterze cywilnym albo o zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niemu sprawie karnej, każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony ustawą. ... .
2. Każdego oskarżonego o popełnienie przestępstwa uważa się za niewinnego do czasu udowodnienia mu winy zgodnie z prawem.
3. **Każdemu oskarżonemu o popełnienie przestępstwa przysługują następujące prawa minimalne:**
  - (a) niezwłocznego otrzymania w języku dla niego zrozumiałym i szczegółowej informacji o charakterze i przyczynie oskarżenia przeciwko niemu;
  - (b) dysponowania odpowiednim czasem i możliwościami w celu przygotowania obrony;
  - (c) **bronienia się osobiście lub przez ustanowionego przez siebie obrońcę** lub, jeżeli nie ma wystarczających środków na opłacenie pomocy prawnej, do bezpłatnego jej otrzymania, jeżeli wymaga tego interes wymiaru sprawiedliwości;

...

Orzecznictwo ETS w zakresie prawa do doradztwa, obrony i reprezentacji (I)

- W orzecznictwie ETS bardzo rzadko wspomina się o prawie do porady, obrony i reprezentacji, które art. 47 KPP wyraźnie przewiduje zarówno w postępowaniu karnym, jak i w innych postępowaniach. Jeśli chodzi o powody, można wyróżnić przypadki, w których prawo to jest rozpatrywane w ramach procedur krajowych oraz w ramach skarg bezpośrednich przeciwko instytucjom UE.
- Nieliczne odniesienia do tego prawa w orzecznictwie ETS dotyczącym procedur krajowych wydają się wynikać w dużej mierze z ograniczonego zakresu stosowania Karty oraz braku wspólnych zasad proceduralnych, do których interpretacji można by wezwać Trybunał.
- Rosnący zbiór minimalnych wspólnych standardów w sprawach karnych stwarza jednak możliwość zharmonizowania interpretacji
- Poza tym osiągnięciem legislacyjnym, nadanie procedurom krajowym wspólnego, zgodnego z Kartą standardu jest żmudnym zadaniem, polegającym na stosowaniu mniej lub bardziej konkretnych wytycznych dla poszczególnych przypadków, z ogólnym zastrzeżeniem, że zasadniczo państwa członkowskie mają prawo do ustanowienia procedur, które uznają za stosowne.
- Jeśli chodzi o dziedzinę współpracy sądowej w sprawach cywilnych, która byłaby głównym przedmiotem harmonizacji, niewiele instrumentów faktycznie dotyczy rzeczywistych kwestii proceduralnych, a w razie potrzeby odsyła do prawa krajowego, pozostawiając tym samym miejsce na autonomię proceduralną i pluralizm praw podstawowych.

Orzecznictwo ETS w zakresie prawa do doradztwa, obrony i reprezentacji

(II)

Duża część krajowych (cywilnych) postępowań sądowych nie spełnia warunku „wdrażania” prawa UE w rozumieniu art. 51 KPP. Zgodnie z tym wymogiem art. 47 KPP ma zastosowanie wyłącznie w postępowaniach krajowych (cywilnych)

- *gdy przedmiotem sporu jest materialne prawo UE;*
- *gdzie materialne prawo UE określa obowiązki proceduralne;*
- *w których prawo UE określa wspólne/szczególne zasady proceduralne;*
- *gdzie jurysdykcja jest badana na podstawie prawa UE;*
- *w przypadku gdy doręczenie pozwu następuje (ma nastąpić) zgodnie z prawem UE;*
- *w przypadku gdy orzeczenie ma zostać poświadczane do celów transgranicznego wykonania;*
- *w przypadku gdy takie wykonanie jest kwestionowane;*
- *w przypadku gdy dowody są gromadzone za granicą lub*
- *w których prawo UE zawiera szczególne przepisy proceduralne dotyczące krajowego rozstrzygnięcia sporów transgranicznych.*

Z kolei w bezpośrednich postępowaniach przed sądami UE prawo do doradztwa, obrony i reprezentacji wynikające z art. 47 KPP może zawsze mieć zastosowanie, ale rzadko ma znaczenie i nie stwierdzono jeszcze jego naruszenia.

Rzeczywiście wydaje się, że nawet w nielicznych sprawach dotyczących prawa do doradztwa/reprezentacji ETS nie musiał jeszcze zagłębiać się zbytnio w tę kwestię.

Orzecznictwo ETS w zakresie prawa do doradztwa, obrony i reprezentacji (III)

- W skargach wniesionych przeciwko instytucjom UE skarżący wysuwają niekiedy argumenty dotyczące prawa do doradztwa, obrony i reprezentacji.
  - Jedną z kwestii jest obowiązek wynikający z art. 19 statutu TSUE, zgodnie z którym strony inne niż instytucje, państwa UE EOG i EFTA „muszą być reprezentowane przez adwokata”. Według niektórych skarżących, interpretacja tego przepisu jako wymagającego, aby nawet adwokat nie mógł sam siebie reprezentować, narusza ich prawo do tego, wynikające z art. 47 KPP. Trybunał nie zgodził się z tą opinią i zauważył, że w porządku prawnym Unii Europejskiej oraz w tradycjach konstytucyjnych państw członkowskich adwokat działający w imieniu strony powinien być od niej niezależny. **(ETS, C-535/12 P, Faet Oltra, 6 czerwca 2013 r., ust. 19)**.
- Czy prawnik może legalnie otrzymać zapłatę za swoje usługi od klienta, którego środki finansowe zostały zamrożone na mocy reżimu sankcji UE?
  - Wymóg nałożony przez art. 19 Statutu Trybunału Sprawiedliwości opiera się na postrzeganiu roli adwokata jako współdziałającego w wymierzaniu sprawiedliwości i zobowiązanego do świadczenia, przy zachowaniu pełnej niezależności i w nadrzędnym interesie tej sprawy, takiej pomocy prawnej, jakiej potrzebuje klient (...).
  - Ponadto, ponieważ Statut lub Regulamin Trybunału Sprawiedliwości nie przewidują odstępstwa lub wyjątku od tego obowiązku, wniosek podpisany przez samego skarżącego jest niewystarczający do wszczęcia postępowania (...).
  - Przy podejmowaniu decyzji o przyznaniu odstępstwa w celu uwolnienia funduszy i zasobów gospodarczych [...], właściwy organ krajowy [...] powinien wykonywać swoje uprawnienia w sposób zapewniający poszanowanie praw przewidzianych w art. 47 akapit drugi zdanie drugie Karty oraz, w sytuacji takiej jak w postępowaniu przed sądem krajowym, przestrzegać niezbędności zastępstwa prawnego przy wnoszeniu skargi kwestionującej zgodność z prawem środków ograniczających. **(ETS, C-314/13, Peftiev, 12 czerwca 2014 r., ust. 28 i 29)**

Dyrektywa 2013/48/UE w sprawie prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym i w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania (ENA)

Punktowe pytanie:

Czy kiedykolwiek powoływałeś się w sądzie na dyrektywę
2013/48/UE ?

Tak / Nie

Dyrektywa 2013/48/UE w sprawie prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym i w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania (ENA)

- ustanawia minimalne zasady dotyczące praw osób podejrzanych lub oskarżonych w postępowaniu karnym i postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania. Dyrektywa ma zastosowanie do osób podejrzanych lub oskarżonych w postępowaniu karnym od „momentu, w którym właściwe organy państwa członkowskiego powiadamią je, w drodze urzędowego zawiadomienia lub w inny sposób, że są podejrzane lub oskarżone o popełnienie przestępstwa” do „zakończenia postępowania” (tj. ostatecznego rozstrzygnięcia w sprawie przestępstwa, w tym skazania i odwołania), art. 2 ust. 1.
- Dyrektywa ma również zastosowanie do osób, które nie są podejrzane, ale stają się podejrzane w trakcie przesłuchania, art. 2 ust. 3. Jednakże inne standardy ochrony mają zastosowanie do osób, które nie zostały pozbawione wolności; chociaż mają one swobodę kontaktowania się, konsultowania lub korzystania z pomocy prawnika w ramach własnych ustaleń, państwa członkowskie nie są zobowiązane do „podejmowania aktywnych kroków” w celu zapewnienia, że osoby te korzystają z pomocy prawnika.
- Dyrektywa wyłącza jednak „drobne przestępstwa” ze swojego zakresu ochrony, art. 2 ust. 4.
- Art. 3 ust. 1 dyrektywy wymaga, aby dostęp do adwokata był zapewniony w takim czasie i w taki sposób, aby umożliwić zainteresowanym osobom praktyczne i skuteczne wykonywanie ich prawa do obrony. Art. 3 ust. 3 daje podejrzanych lub oskarżonych prawo do spotkania na osobności i porozumienia się z reprezentującym ich adwokatem. Art. 3 ust. 4 zobowiązuje państwa członkowskie UE do udostępnienia ogólnych informacji w celu ułatwienia uzyskania adwokata przez osoby podejrzane lub oskarżone.

Jakość pomocy prawnej

- Prawo do pomocy prawnej jest prawem do skutecznej pomocy i reprezentacji (**ETPC, *Imbrioscia przeciwko Szwajcarii***, nr 13972/88, 24 listopada 1993 r., ust. **43**).
- Obecność adwokata, który nie ma możliwości interwencji w celu zapewnienia poszanowania praw oskarżonego lub podejrzanego, nie przynosi oskarżonemu lub podejrzanemu żadnych korzyści (**ETPC, *Aras przeciwko Turcji (nr 2)***, nr 15065/07, 18 listopada 2014 r., ust. **40**).
- **Zgodnie z prawem UE**, dyrektywa 2013/48/UE w sprawie prawa dostępu do adwokata potwierdza, że podejrzany lub oskarżony ma prawo, aby jego adwokat „był obecny i skutecznie uczestniczył”. Udział adwokata musi być „zgodny z procedurami przewidzianymi w prawie krajowym, pod warunkiem, że procedury te nie naruszają skutecznego wykonywania i istoty danego prawa”, art. 3 ust. 3 lit. b).

Pomoc prawna z wyboru

- Niezależnie od znaczenia relacji zaufania między prawnikiem a klientem, prawo do wybranego przez siebie prawnika nie jest absolutne. Podlega ona regulacji zwłaszcza w przypadku bezpłatnej pomocy prawnej, ponieważ państwo kontroluje kryteria i finansowanie pomocy prawnej (**ETPC, *Croissant przeciwko Niemcom***, nr 13611/88, 25 września 1992 r., ust. **29**; zob. także ETPC, *Correia de Matos przeciwko Portugalii*, nr 48188/99, 15 listopada 2001 r.).
- Prawo to może również podlegać ograniczeniom wynikającym z regulacji zawodowych; na przykład, różne kwalifikacje mogą być wymagane na różnych poziomach jurysdykcji. Ponadto, szczególny charakter postępowania może uzasadniać korzystanie z usług wyspecjalizowanych prawników (**ETPC, *Meftah i inni przeciwko Francji*** [GC], nr 32911/96, 35237/97 i 34595/97, 26 lipca 2002 r.).
- Dyrektywa 2013/48/UE odnosi się w motywie (28) do „ustaleń” państw członkowskich, które „mogłyby oznaczać”, między innymi, że właściwe organy organizują pomoc adwokata na podstawie listy dostępnych adwokatów, z której podejrzany lub oskarżony mógłby wybrać.

Ograniczenia prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym i w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania (I)

- Prawo do poufnej rozmowy z prawnikiem może być ograniczone, ale ograniczenia wymagają istotnego uzasadnienia (**ETPC, *Sakhnovskiy przeciwko Rosji*** [GC], nr 21272/03, 2 listopada 2010 r., ust. 97).
- Na przykład, nadzór nad kontaktami skarżącego z adwokatem może być „uzasadniony”, jeśli skarżący jest podejrzany o przynależność do gangu i jest to konieczne do schwytania innych członków gangu (**ETPC, *George Kempers przeciwko Austrii***, nr 21842/93)
- Art. 3 dyrektywy 2013/48 przewiduje, że tymczasowe odstępstwo od ustanowionego w dyrektywie prawa dostępu do adwokata jest możliwe w trzech grupach okoliczności, o których mowa odpowiednio w art. 3 ust. 5, art. 3 ust. 6 lit. a) i art. 3 ust. 6 lit. b) tej dyrektywy. Zob. również art. 8 i motyw 38.

Ograniczenia prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym i w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania (II)

Nieuzasadniona zwłoka w przyznaniu dostępu do adwokata po pozbawieniu wolności dopuszczalna na etapie postępowania przygotowawczego, gdy oddalenie geograficzne podejrzanego lub oskarżonego uniemożliwia zapewnienie tego prawa (art. 3 ust. 5)

Czasowy brak dostępu jest dopuszczalny, jeżeli istnieje pilna potrzeba zapobieżenia poważnym negatywnym skutkom dla życia, wolności lub integralności fizycznej osoby (art. 3 ust. 6 lit. a))

lub gdy natychmiastowe działanie organów dochodzeniowych jest niezbędne, aby zapobiec znacznemu zagrożeniu postępowania karnego (art. 3 ust. 6 lit. b))

Odpowiedni czas i zaplecze do przygotowania obrony

- Zgodnie z EKPC i prawem UE oskarżony lub podejrzany ma prawo do odpowiedniego czasu i udogodnień w celu przygotowania obrony, ponieważ okoliczności spotkania lub komunikowania się z klientem mogą osłabić zdolność adwokata do zapewnienia skutecznej pomocy prawnej.
- Prawo to jest określone w art. 6 ust. 3 lit. b) EKPC i nieodłącznie związane z art. 48 ust. 2 w związku z art. 47 ust. 2 KPP.
- **Zob. art. 3 i motyw 23 dyrektywy 2013/48/UE**

„... Państwa członkowskie mogą dokonać praktycznych ustaleń dotyczących czasu trwania, częstotliwości i środków takiej komunikacji, w tym dotyczących korzystania z wideokonferencji i innych technologii komunikacyjnych w celu umożliwienia takiej komunikacji. Takie praktyczne rozwiązania nie powinny utrudniać skutecznego wykonywania lub istoty prawa osób podejrzanych lub oskarżonych do porozumiewania się z adwokatem”

Zrzeczenie się prawa do pomocy prawnej

Prawo do pomocy prawnej ma tak fundamentalne znaczenie, że oskarżony lub podejrzany może z niego zrezygnować jedynie w ograniczonych okolicznościach (**ETPC, A.T. przeciwko Luksemburgowi**, nr 30460/13, 9 kwietnia 2015 r., ust. 59). ETPC ściśle ograniczył takie odstąpienie i podkreślił znaczenie zabezpieczeń (**ETPC, Pishchalnikov przeciwko Rosji**, nr 7025/04, 24 września 2009 r., ust. 77-78).

Zgodnie z prawem UE, art. 9 dyrektywy 2013/48/UE w sprawie prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym określa trzy warunki ważnego zrzeczenia się:

- osobie podejrzanej lub oskarżonej należy udzielić, ustnie lub na piśmie, jasnych i wystarczających informacji w prostym i zrozumiałym języku na temat treści danego prawa oraz możliwych konsekwencji zrzeczenia się go;
- zrzeczenie musi być dokonane dobrowolnie i jednoznacznie;
- musi być zarejestrowany zgodnie z prawem Państwa Członkowskiego.

Dyrektywa 2012/13/UE w sprawie prawa do informacji w postępowaniu karnym

nakłada obowiązek informowania podejrzanych i oskarżonych o ich prawach w postępowaniu karnym, w tym np. o ich prawie dostępu do materiałów sprawy w celu przygotowania obrony

Państwa członkowskie zapewniają, aby osobom podejrzanym lub oskarżonym niezwłocznie udzielono informacji dotyczących co najmniej następujących praw procesowych, stosowanych zgodnie z prawem krajowym, w celu umożliwienia skutecznego wykonywania tych praw:

prawo dostępu do adwokata – wszelkie uprawnienia do bezpłatnej porady prawnej oraz warunki uzyskania takiej porady – prawo do informacji o oskarżeniu – prawo do tłumaczenia ustnego i pisemnego – prawo do zachowania milczenia (art. 3)

Pomoc prawna

- **Dyrektywa (UE) 2016/1919 w sprawie pomocy prawnej** ma na celu zapewnienie skuteczności prawa dostępu do adwokata przewidzianego w dyrektywie 2013/48/UE poprzez udostępnienie pomocy adwokata finansowanej przez państwo członkowskie podejrzanym i oskarżonym w postępowaniu karnym oraz osobom, których dotyczy wnioski, w postępowaniu dotyczącym ENA.
- „Zgodnie z jej art. 1 ust. 2, żaden z przepisów dyrektywy nie powinien być interpretowany jako ograniczający prawa przewidziane w dyrektywie 2013/48/UE. Ma to na celu uwzględnienie mniejszego zakresu dyrektywy w sprawie pomocy prawnej. To samo odnosi się do dyrektywy w sprawie gwarancji proceduralnych dla dzieci, która przewiduje niezależne prawo dzieci do uzyskania pomocy prawnej w pewnych okolicznościach.

Ofiary przestępstw

- Za stroną Decyzja ramowa Rady 2001/220/WSiSW z dnia 15 marca 2001 r. w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym, **Dyrektywa 2012/29/UE (dyrektywa o prawach ofiar)** ustanawia normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw.
- Art. 2 szeroko definiuje pojęcie „ofiary”: (i) osoby fizycznej, która doznała szkody, w tym szkody fizycznej, psychicznej lub emocjonalnej, lub straty ekonomicznej, która została bezpośrednio spowodowana przestępstwem; (ii) członków rodziny osoby, której śmierć została bezpośrednio spowodowana przestępstwem i którzy doznali szkody w wyniku śmierci tej osoby.
- Dyrektywa w sprawie praw ofiar zobowiązuje państwa członkowskie do zapewnienia ofiarom usług wsparcia (art. 8 i 9) oraz pewnych praw do rzetelnego procesu sądowego – prawa do bycia wysłuchanym (art. 10) i prawa do pomocy prawnej (art. 13). Zawiera on również nowe przepisy dotyczące prawa do odwołania w przypadku decyzji o odmowie ścigania (art. 11) oraz rozszerzone przepisy dotyczące szczególnych potrzeb w zakresie ochrony (art. 22-24).
- Ofiarom należy udzielić praktycznego wsparcia, aby umożliwić im dostęp do wymiaru sprawiedliwości. Obejmuje to zapewnienie wsparcia ofiarom, podnoszenie świadomości ofiar w zakresie przysługujących im praw oraz odpowiednie szkolenie personelu organów ścigania.
- Prawo UE przewiduje również kompensatę dla ofiar przestępstw: Art. 16 dyrektywy w sprawie praw ofiar dotyczy kompensaty, a dyrektywa UE w sprawie kompensaty 2004/80/WE ustanowiła system współpracy w celu ułatwienia dostępu do kompensaty ofiarom przestępstw w sytuacjach transgranicznych.

Wreszcie, uwaga na temat zakresu różnych dyrektyw i gwarancji

- W motywach 11, 40 i 54 odpowiednio dyrektyw 2012/29, 2012/13 i 2013/48 podkreślono, że dyrektywy te ustanawiają zasady minimalne, a państwa członkowskie, związane EKPC, mogą zawsze zwiększyć ustanowione gwarancje
- W przypadku gdy gwarancje te wynikają bezpośrednio z art. 47 i 48 KPP, ograniczony zakres stosowania dyrektyw nie może prowadzić do tego, że osoba objęta zakresem stosowania gwarancji Karty nie korzysta z nich
- Dlatego też zawsze należy zbadać, czy gwarancje te mają zastosowanie jednocześnie lub zamiast jednej z dyrektyw
- W odniesieniu do tej kwestii zob. już slajd nr 6, jak również m.in. wyrok **ETS, C-481/19, Consob, 2 lutego 2021 r., pkt. 42-45**

To jest (nie) koniec

Dziękuję bardzo za uwagę,
przejdźmy do studiów przypadku

dominik@duesterhaus.org

